

DOĞUMUNUN 100. YILINDA MASALCI DEDE OĞUZ TANSEL
(Oğuz Tansel Masallarının Derin Kökleri Üzerine Bir Örnek:
Mavi Gelin Masalı)

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Giriş

Bu konuşmamda Oğuz Tansel'in bir masalının tarihi derinliğini göstermek için Binbir Gece Masalları'ndan Şahmaran efsanesine, oradan Mavi Gelin'e uzanan serencamına değineceğim. Müteveffa Hocam (toprağı bol olsun) Prof. Dr. Wilfried Buch, masallar için "insanlığın ilk hür ve saf sanatı[dır]. Çocuklar, masalları niçin sevdiklerini biliyorlar. Büyükler bunu onlardan öğrenebilirler" derdi. Bu cümleden olarak bugün Sizlere Konya'nın yetiştirdiği bir sanat adamını, masallara layık oldukları değeri veren bir Masal babasını anlatacağım. Meslekten öğretmen, şair, masal derlemecisi, resim sanatı tutkunu, halk bilimci, iyi bir sanatçı dostu ve aile babası özellikleriyle zamanında Konya'nın ve Türkiye'nin sanat yaşamına önemli katkılar vermiş, iz bırakmış bir insan Oğuz Tansel. Kısaca yaşamından bahsedecek olursak;

Oğuz Tansel 1915 yılında Bozkır'ın Meyre köyünde dünyaya gelir. İlkokulu orada, lisenin 1. sınıfını Konya'da kalan bölümünü İstanbul Pertevniyal Lisesi'nde bitirir. Konya'da Ünlü halkbilimci Pertev Naili Boratav ve mutasavvıf Abdülbaki Gölpınarlı'nın, İstanbul'da ise Nurullah Ataç ve Sebahattin Eyüboğlu öğrencisi olur. İstanbul Üniversitesi'nde Kilisli Rıfat, Reşit Rahmeti Arat, Ragıp Hulusi Özden, Helmut Ritter, Ali Nihat Tarlan gibi Türkologlardan ders alır. Sınıf arkadaşları arasından Behçet Necatigil, Cahit Külebi, Zeki Ömer Defne, Ahmet Ateş und Fikret Ateş gibi ünlü isimler çıkacaktır.

1941 yılında askerliğini tamamlayıp öğretmenlik mesleğine atılan Tansel Amasya'da görev yaparken tanıdığı masal annesi Ziyereli Emine Uyaroglu ve masal babası Menşur Dülger'den derlemeler yapar. Bugünkü gibi teybin telefonun olmadığı o günlerde, Tansel, semaverde demlediği çay eşliğinde Ziyereli Emine'nin sigarasını tütürerek anlattığı masalları Arapça el yazısıyla not eder. Konya'ya geldiğinde hocası Pertev Naili Boratav'ın derleme gezilerine katılır. Oğuz Tansel, Amasya'dan derlediği masallarla hocası Prof. Pertev Naili Boratav ve Prof. Wolfram Eberhard'ın hazırladığı Türk Masal Tipleri Kataloğu'na (Typen türkischer Volksmärchen, 1953) en çok katkıyı vermiştir. Tansel'in masalları derledikleri ile sınırlı değildir. Annesinden dinlediklerini de zaman içinde hafızasından yazıya geçirir. Masal derleyicisinin kendisinin de iyi bir anlatıcı olması gerektiğinin farkında olan Tansel, bu özelliğini derleme yaparken kaynak kişilerini heveslendirmek için kullanır. Masallar zaman içinde ağızdan ağıza yayılırken, yeni motiflerle zenginleşir.

Dinamik bir yaşam süren masal metinleri Oğuz Tansel için yeni kapılar açar. Bu yaratıcı sanat dalı eğitim için özellikle mükemmel bir araçtır O'nun için. Öncelikle masal diline müdahale eder; bu anlamda Tansel bir derlemeci değil bir sanatçı olarak masalla ilgilenir. Metinlere yaptığı müdahale adeta bir ressamın fırça darbesi gibidir, masal diline şairene dokunuşlarda bulunur. Bu anlamda sanatçı Oğuz Tansel'i nitelik olarak Grimm Kardeşler ve Hans Christian Andersen ile karşılaştırmak mümkündür. Çünkü onlar da masalları olduğu gibi yayınlamamışlar, metinleri sanatçı süzgecinden geçirmişlerdir.

Tansel ilk masal kitabı „Altı Kardeşler“ 1959'da, "Yedi Devler"i 1962'de "Üç Kızlar"ı 1963'te, "Mavi Gelin"i 1966'da, "Al'lı ile Fırfırı"yı 1976'da yayımlar. "Al'lı ile Fırfırı" kitabıyla 1977 Türk Dil Kurumu (Çocuk Yazını Ödülü)'nce ödüllendirilir. 1985'te "Konuşan Balıkla Yalnız Kız" başlıklı masal kitapları çıkar. Oğuz Tansel'in eserleri bunlarla sınırlı değildir. Çok sayıda şiir kitabı, makale, dergi ve gazete yazıları yazmış ve yayınlamıştır. Oğuz Tansel 21 yıl önce, 30 ekim 1994 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

Oğuz Tansel masal kitaplarını yayınlarken amaçlarını şöyle özetlemiştir:

"Bu kitapları 9-15 yaşındakiler için düzenledim ya, daha küçüklere sadeleştirerek dinletebilirsiniz; büyükler de seve seve okuyabilir.

Bu masallar, çocukların bilincine iyiliği, doğruluğu, güzelliği notsuz, cezasız yerleştirir. Masal kahramanlarının özellikleri olan korkusuzluğu, atılganlığı, becerikliliği, güçlükleri yenmeyi benimsetip çocuklara aşılar. Ayrıca bütün yaratıkları sevmeyi, kötülüklerin cezasız kalmayacağını öğretir.

Öğretmen arkadaşlarımın, ana-babaların bu öğretici, yaratıcı halk sanatından gereğince yararlanacaklarını umarım." (Mavi Gelin, 2003, s. 7)

Masallar sözlü kültürün ürünüdür çoğu kez. Batı'da ilk kez 19. yüzyılda Romantik dönemde Grimm Kardeşler Jacob (1785-1863), Wilhelm (1786-1859) masalları derliyorlar. Bu iki akıllı, bilge ve çalışkan insan sayesinde Batı masalları derleniyor ve bugün bildiğimiz çoğu masal onların sayesinde bize ulaşıyor. Doğu'da bizler sözlü kültürün ürünleriyiz. Anadolu'da sayısız masal anlatılır ve bu masallar yaşadıkları konum gereği çokkültürlüdür. Tarih içinde ise masallar bize daha Doğu'dan genelde fabllar (= Hümayunname; hayvan hikâyeleri) şeklinde gelir.

M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış Beydeba'nın yazdığı ve La Fontaine'e de ilham kaynağı olduğu sanılan Kelile ve Dimne gibi eserler masal zevkinin gelişmesinde önemli rol oynar. Bu eser "16. yüzyılda Ali Vasi Çelebi tarafından Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. İlk baskısı 1835 yılında yapılır. Günümüz Türkçesine de (Ö.R. Doğrul, Kelile ve Dimne, 1945) çevrilip basıldı." (Wikipedia) Mevlana'nın Mesnevi'si de bu alanda önemli bir kaynaktır.

Önceki yüzyıllardan kalan masal kitapları olmakla birlikte Türk Masallarının Avrupalı anlamda derlenmesi de ancak 19. yüzyıldan sonra başlar, Macar ve Alman bilim adamlarının önemli çalışmaları olmuştur. Türk Masalcıları arasında Oğuz Tansel, derleyici olarak değil de Naki Tezel ve Eflatun Cem Güney gibi masal yazarı olarak kabul görmüştür. Aradaki fark, masal türüne derleyicilerin bilimsel, yazarların sanatsal olarak yaklaşımlarından kaynaklanır. Özellikle Avrupa'nın çok büyük ilgisini çeken Binbir Gece Masalları'na burada özel bir yer ayırmamız gerekiyor.

Binbir Gece Masalları

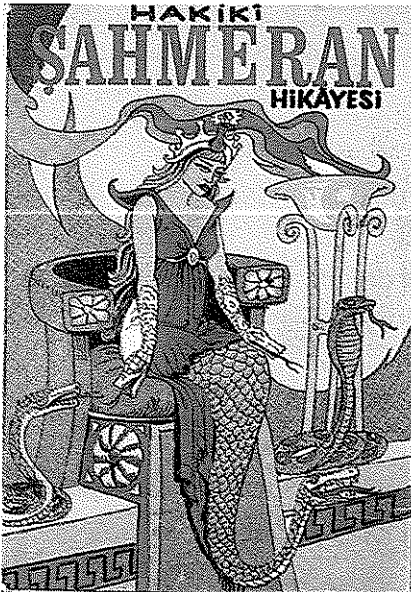
Binbir Gece Masalları Doğu kökenlidir: 250 yılı civarı Hint, 500 yılı civarı İran ve 8. yüzyıldan itibaren Arap kaynaklarında görülür. Osmanlı Devleti'nde Dilimize ilk çevirisi (sadece bir bölümü) Câmasbname adıyla 15. yüzyıl şairlerinden Abdî tarafından yapılmış ve II. Murat'a sunulmuştur. İlk önemli çeviri Cezayirli Ahmet Nazif tarafından yapılmıştır. 4 cilt olarak planlanan eser 1842 tarihli'dir. Son önemli çeviri 1992-1993 yıllarında Âlim Şerif Onaran tarafından Fransızcadan yapıldı. "Hikâyeye göre; Fars kralı Şah Şehriyar Hindistan ile Çin arasındaki bir adada hüküm sürer [...] Şehriyar karısının kendisini aldattığını öğrenir ve öfkelenir, tüm kadınların sadakatsiz, nankör olduğuna inanmaya başlar. Önce karısını öldürtür, sonra da vezirine her gece kendisine yeni bir hanım bulmasını emreder. Her gece yeni bir gelin alan Şehriyar, geceyi hanımıyla geçirdikten sonra tan vakti hanımını idam ettirir. Bir süre bu böyle devam eder. Vezirin akıllı kızı Şehrazad bu kötü gidişata son vermek için bir plan kurar ve Şehriyar'ın bir sonraki eşi olmaya aday olur. Evlendikleri geceden başlayarak, kardeşi Dünyazad'ın hikâyeye dinlemeden uyuyamadığını söyler ve her gece Dünyazad'ın da yardımıyla çok güzel ve heyecanlı hikâyeler anlatmaya başlar ama tam şafak vakti geldiğinde, hikâyenin en heyecanlı yerinde, hikâyeyi anlatmayı keser. Hikâyenin sonunu merak eden Şehriyar, Şehrazad'ın hikâyeye ertesi gece devam edebilmesi için, o gecelik Şehrazad'ın idamını erteler. Her gece bir önceki masalın devamını anlatıp yeni bir hikâyeye başlar ve yine tam tan vakti hikâyenin en heyecanlı yerinde anlatmayı bırakır. Kitabın sonuna kadar yer alan hikâyeler, Şehrazad'ın Şehriyar'a anlattığı hikâyelerdir. Sona gelindiğinde,

Sona gelindiğinde, Şehrazad üç erkek çocuğu doğurmuştur ve evliliklerinden uzunca bir süre geçmiştir. Kralın kadınlara olan öfkesi ve kötü düşünceleri dinmiş, Şehrazad'ın sadakatine inanmıştır." (Wikipedia)

Binbir Gece Masalları kısmen erotiktir, buna karşın içindeki bazı masallar çocukların hayal gücüne de hitap eden birbirinden güzel öyküler içerir - örneğin sonradan eklendiği öne sürülen Ali Baba ve 40 Haramiler, Alaaddin'in Sihirli Lambası vb. gibi. Masalların günümüz koşullara göre yerleştirilerek, günümüz insanına ve çocuklarına ulaşabilmesi için cazip hale getirilmesi ve güncellenmesi gerekiyor.

Şahmaran Hikâyesi

Ülkemizde bunu örneklerini görmemiz mümkündür. Binbir Gece Masalları da dahil pek çok hikâye zaman için Türk okurunun ve dinleyicisinin koşullarına uygun hale getirilmiştir. Nitekim az önce belirttiğimiz gibi 15. yüzyıl şairi Abdî'nin Camasbname adlı mesnevisi Binbir Gece Masalları'nın "Yeraltı Sultanı Yemliha'nın Hikâyesi"nin (s. 1318) çevirisi olup, daha sonraları halk ağzında yaygın olan Şahmeran hikâyesi ile aynı konuyu ele alır. Danyal Peygamber'in oğlu Camasb (Camisab) Yemliha adındaki Şah-ı Maran ile karşılaşmasıyla başlar, Şahmaran'ın anlattığı (hz. Muhammed aşığı) Belkiya'nın, onun anlattığı Ukab'ın ve Cihanşah'ın hikâyeleri ile devam eder. Binbir Gece Masalları'nın yerelleşmesine burada tanık oluruz. Cihanşah, Türk anlatı geleneği içinde örn. hepimizin bildiği Kerem ile Aslı hikâyesi, Alageyik efsanesi gibi birçok başka hikâyeye benzer.

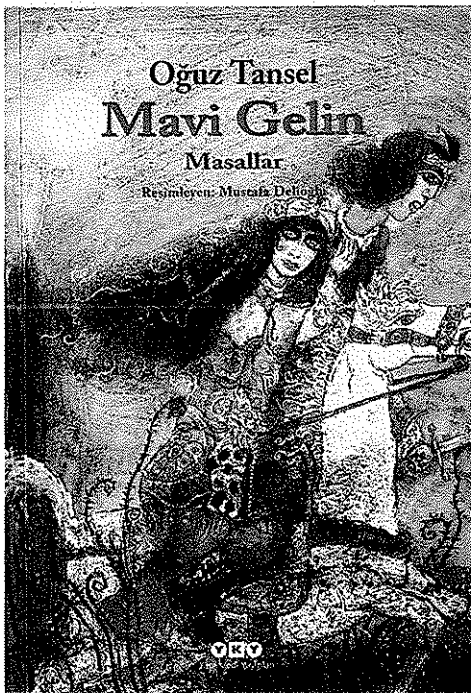
Mavi Gelin

Şehrazad'ın, 365-370. gecelerinde anlattığı Cihanşah (Canşah) hikâyesi Oğuz Tansel'in yayınladığı "Mavi Gelin" masalının prototipidir. Bir farkla ki, Oğuz Tansel bize bu hikâyeyi artık bir Türk halk masalı olarak nakleder. Yani masal yerelleşmiş, artık mekan olarak Amasya'da geçmektedir. Çocuğu olmayan Şah'ın veziri bir remil atar, bir oğlu olacağını haber verir, doğan Cihanşah 15 yaşına gelince tahtını ona devreder; ava çıkan genç Şah bir geyiğin ardından giderken kaybolur ve başına türlü maceralar gelir. Baba evine dönerken bir Musevi şehrinde bir Tellal'ın çağrısına uyup Hoca Ferzent adında yaşlı bir adamın tuzağına düşer. Adam onu dağ başında terkeder. O da güç bela dağdan inip ovada bir saraya varır. Buraya Kuşlar Tekkesi denirmiş, Hz. Süleyman tarafından bina edilmiş olup bütün kuşlar yılda bir gelir, yiyip içip Hz. Süleyman'a dua ederlermiş. Sarayın bekçisi Şah Mürg, Cihanşah'ı çok iyi karşılar, oğlu gibi davranır. Saraydan ayrıldığı bir zamanda tüm anahtarları kendisine emanet eder. Cihanşah'ı herşeyde serbest bırakır, ama tek bir şartla, altın anahtarın uyduğu demir kapıyı asla açmayacaktır.

İnsanoğlu meraklıdır; Şah Mürg gidince Cihanşah dayanamaz ve demir kapıyı açıp içeri girer. İçeride gördüğü manzara Cennet-i Ala'dan bir bahçedir. Bahçedeki yakut tahta oturup zevk ile gözünü kapatıp açtığında havuza gelen üç ak güvercinin üç afeti devran genç kıza dönüştüğünü görür ve küçüğüne aşık olup bayılır (ilk görüşte aşk). Uyandığında Şah Mürg'ün verdiği öğütle, peri padişahının kızına aşık olduğunu, bir yıl o güvercinleri beklemesi, kızlar havuzdayken elbiselerini çalıp onları zaptemesi gerektiğini öğrenir. Söylenilenleri aynen uygular ve küçük kıızı evlenmeye razı eder. Baba evine vardığında düğün yapılır, zifaf gecesi peri kıızı elbisesini ele geçirir ve

babasından izin almak bahanesiyle Gevher Nikin kalesine kaçar. Cihanşah, sevdiğine kavuşmak için daha yaşadığı tüm zorlukları göze alıp Musevi şehrindeki tellalı bulup dağa çıkar, dağdan Şah Mürğ'ü bulur. Onun yardımıyla Simürg Anka kuşu'nun sırtında önce Billur Dağı'na sonra Kühü Kulzüm dağına varır. Oradan indiği sahrada periler onu alıp Gevher Nikin kalesine çıkarırlar, sevdiğinin babası tarafından izzet-i ikram ile karşılanır. 2 aylık zevk-i sefa'dan sonra Kabil'e döner ölen babasının yerine şah olur. Gevher Nikin kalesine ziyarete gidip gelirken, mola verdikleri bir yerde kurtlar eşini parçalar (Binbir Gece Masalı'nda ise su yılanı sokması sonucu) ölümüne sebebiyet verirler. Cihanşah oracıkta iki mezar yaptırır, birine eşini defneder, diğerine ise kendisi yatmak üzere, ölene kadar nöbete durur.

Bu hikâyede Cihanşah'ın girdiği Kuşlar Tekkesi denilen saray adeta Cennet'i simgeler; yasak demir kapı, yasak meyveye, aşık olup huzurunu kaybetmek ise cennetten kovulmaya tekabül etmektedir (yasak meyveyi yemeye teşvik eden yılan, Binbir Gece masalında hikâyenin sonunda su yılanı olarak karşımıza çıkar ve mutsuzluk sebebidir). İnsanın, herşeye sahip olsa da yüreğinde bir eksiklik hissetmesi ya da meraktan başını belaya sokması bu hikâyede dile gelmiştir: eksiklik, kadın kimliğinde ortaya çıkan aştır.

Sonuç: Oğuz Tansel'in Özgünlüğü

Oğuz Tansel'in masalında yerelleştirme zaten bir ölçüde Ziyereli Emin Uyar'ın anlattığı biçimiyle gerçekleşmiş, metin Amasyalı olmuştur. Fakat Oğuz Tansel ayrıca metnin dilini ve anlatım boyutunu motifçe zenginleştirdiğini görüyoruz. Bunu daha masalın adını koyarken gerçekleştiriyor: "Mavi Gelin. Hem "mavi" hem de "gelin" nitelermeleri Türk Halk anlatı geleneğinde karşılıkları olan sözcüklerdir. Ayrıca, İran asıllı "Şah"ın yerine Osmanlı döneminde dilimize yerleşen "padişah" alır. Küçük kızın adı artık Şemsa değil, Güneşkız'dır. Peri padişahının Gevher Nikin denilen kalesi, artık Kelfer Dağı'nda olup Kelfer kalesi adını taşır. Tansel ayrıca fantastik öğelerin yerine, masala gerçekçi olanları yerleştirir. Örn. remil atma, 15 yaşında tahta çıkma, geyik peşinde kaybolma gibi vb. motifleri çıkarır. Çıkardığı diğer önemli hususlardan biri de erotik öğelerdir: Kendisine vaad edilen bin altın yanında bakire yoktur ya da havuzda yüzen kızlarla cilveleşme yoktur. Çocuk aklıyla tuzağa düşmenin nedeni bir işin sonunu düşünememe durumudur.

Sarayın yerini konak almıştır; Hz. Süleyman'ın bina ettiği Kuşlar Tekkesi'nin bekçisi normal bir konak sahibi oluverir, kuşları değil, kardeşini ziyaret için konaktan ayrılır. Yasak bahçede yakuttan taht yerine bol çiçekli bir bahçe ve havuz vardır. Ak güvercinler soyunmaz, çırpınıp kılık değiştirirler vs.

En önemli değişiklik olarak, Binbir Gece'de ya da Şahmaran'da masalın kızın ölümü üzerine mutsuz biten sonu kaldırılmış, bunun yerine mutlu son ikame edilmiştir. Masal kahramanının merakı uğursuzlukla, eşinin ölümüyle cezalandırılmaz. Oğlanın başına gelenler her ne kadar cahaletinden de olsa, sözü ve gözü pekliği, korkusuzluğu övülür. Böylelikle Oğuz Tansel'in bir masalından yola çıkarak; İslam ve Türk kültüründen gelen damarların masal metinlerinde nasıl güncel

bir formatta tekrar ortaya çıktığını görmüş olduk. Sanırım diğer masalları üzerine yapılacak araştırmalarda yeni bulgulara ulaşılabilecektir. Kendisine rahmet, kitaplarının da daha geniş okur kitlesine ulaşmasını diliyorum.

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

KAYNAKÇA

- Binbir Gece Masalları, 2 Cilt. Çev. Alim Şerif Onaran, 2. Baskı, İstanbul: YKY, 2009.
- Eyüp Akman: "Binbir Gece Masalları Kaynaklı Bir Türk Masalı: Cihanşah/Cevahir Dağı/ Elmas Dağı" Bilge Seyidoğlu Kitabı, Dergah Yayınları, 2011, s. 103-110.
- Fevzi Görgen: (Hakiki) Şahmeran Hikâyesi, İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1973.
- Muharrem Zeki: Resimli Şahmaran, İstanbul: Güneş Matbaası, 1933.
- Oğuz Tansel: Mavi Gelin, İstanbul: MEB, 2003.
- Oğuz Tansel: Mavi Gelin, İstanbul: YKY, 2011.
- Selami Münir Yurdatap: Şahmeran Hikâyesi, İstanbul: Aziz Bozkurt ve ort. Matbaası, 1970.
- Wilfried Buch: "Masal ve Efsane Üzerine", (Çev. Ali Osman Öztürk), Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Haz.: Gülin Öüt Eker vd., Ankara: Millî Folklor Yayınları, Ankara 2003, s. 310-311.
- İnternet Kaynakları
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Binbir_Gece_Masallar%C4%B1 (30.10.2015)
- https://de.wikipedia.org/wiki/O%C4%9Fuz_Tansel (30.10.2015)
- <http://acikogretimedebiyat.com/halk-masallar/article/645/40-halk-masallari> (30.10.2015)